

på snabbheten i att amputera en kroppsdelen kan dess tillkomst ändå framstå som begriplig. Med enkla visuella grepp gör Fitzharris också kopplingar mellan då och nu. Exempelvis följs inslaget om pestmasken, som läkare under medeltiden bar för att försöka skydda sig mot den smittsamma epidemin, av en kort sekvens kring de heltäckande skyddskläder som läkare i dag använder vid ebolautbrott. Avsnitten avslutas vanligen med att Fitzharris tar sig en stärkande klunk "gin". Det är lärorikt och roligt!

UPPENBARLIGEN FINNS DET en expanderande marknad för medicinhistoria – plötsligt tycks medicinska gestalter, miljöer, sjukdomar och behandlingar från det förflutna dyka upp överallt i populärkulturen. Det gäller inte minst i tv-seriernas värld. Steven Soderberghs två säsonger av *The Knick* (HBO) utspelar sig på Knickerbocker-sjukhuset i New York kring sekelskiftet 1900 då ett flertal nya upptäckter och innovationer introducerades. Men det är inte framstegen som står i centrum; i stället framställs medicinen som en experimentverkstad för läkare och kirurger, ofta med dödligt resultat för patienterna, i ett samhälle genomsyrat av rasism, sexism och hänsynslös ekonomisk vinning. I streaming-sajternas utbud finns också *Call the Midwife* (Netflix) om barnmorskor i 1950-talets England, och *Masters of Sex* (HBO) om de amerikanska sexologerna William Masters och Virginia Johnson som revolutionerade forskningen på 1960-talet. Bland storsäljande böcker märks Rebecca Skloots *Den odödliga Henrietta Lacks* (sv. utgåva 2012) och Siddhartha Mukherjees *Lidandets konung – Historien om cancer* (sv. utgåva 2014).

Originaltiteln på Fitzharris bok är *The Butchering Art – Joseph Lister's Quest to Transform the Grisly World of Victorian Medicine*. Den är kongenial med det ofta brutala och läskiga innehållet, men markerar samtidigt en distans till tidigare heroisk historieskrivning. Flera översättningar har behållit denna association: på tyska heter boken *Der Horror der frühen Medizin*, och den danska undertiteln är *En blodig historia*. Övriga märkbara har det svenska förlaget valt en titel som saknar denna laddning: *Konsten att skära i kroppar – Joseph Lister och den moderna kirurgins födelse*. Det är att reducera en mångbottnad berättelse till en mer konventionell historia.

► Solveig Jülich är professor i idé- och lärdoms historia vid Uppsala universitet.

Patrik Lindenfors
Det kulturella djuret
– Om människans evolution
och tänkandets utveckling

ORDFRONT | 284 S. | ISBN 9789177750734

FÖR MYCKET FACKSPRÅK FÖR ATT RIKTIGT NÅ UT

Recensent **Eli Göndör**

VAD KAN EN religionsvetare få ut av Patrik Lindenfors bok om evolutionsbiologi? Författaren övertygar om att han kan sitt ämne, men om ambitionen är att nå en större publik så finns det för mycket av fackspråk för att det ska lyckas. Det är beklagligt för det finns också långa avsnitt som väcker nyfikenhet och lust att ta del av Lindenfors rika kunskap.

NATURVETENSKAP & TEKNIK

VEM SOM ÄR rätt person att recensera en bok är inte självklart. Min uppfattning när det gäller sakprosa har dock varit att recensenten gärna ska ha kunskaper i ämnet som boken behandlar och helst även en viss insikt om forskningsläget. Men när jag fick *Det kulturella djuret* av Patrik Lindenfors i min hand kom jag på andra tankar. Inte för att jag anser att min tidigare uppfattning var fel, men om sakprosan har som syfte att nå en större krets läsare än de som vanligtvis

sitter och diskuterar texter på ett forskarseminarium, är det också rimligt att någon annan än just någon som ägnar sig åt biologi och evolution läser och skriver om just den boken. Jag föreställer mig att en av Lindenfors ambitioner med boken är att nå läsare utanför hans eget forskningsområde. Kanske till och med människor utan universitets- eller forskarutbildning som är nyfikna och vill lära sig något nytt. Med det som utgångspunkt läste jag och skriver om boken.

Människans evolution och framför allt hur vår hjärna hanterar information är något som intresserar mig. På grund av mitt ämne, religionsvetenskap med inriktning mot islamologi, har jag intresserat mig för socialpsykologi och hoppades att genom Lindenfors bok få ytterligare kunskaper om varför människor tänker som de gör. Hur ser processerna i våra hjärnor ut som formar våra uppfattningar? Hur har de förändrats och varför?

Boken ger en lång rad intressanta perspektiv på hur vi påverkas av arv och miljö. Bland annat visar det sig att även om föräldrar har en viss inverkan på sina barn och barn ärver olika anlag, har miljöer utanför hemmet mycket större effekt på hur barn utvecklas. Det spelar naturligtvis roll hur föräldrar bemöter och tar hand om sina barn, men ännu viktigare tycks det vara i vilken skola barnen går och vilka som blir barnens vänner eller förebilder.

Författarens resonemang kring olika typer av diagnoser eller syndrom gav också intressanta och för mig nya perspektiv. Olika syndrom kan vara effekten av för mycket eller för litet av någonting. Samtidigt kan denna obalans medföra en bättre förmåga i vissa avseenden. Viss depression leder exempelvis till ökad empatisk förmåga. En viss psykotisk sida kan leda till att man ser mönster som ingen annan ser och så vidare. För att allt ska fungera i enlighet med det som kan anses vara en norm behöver tankar, känslor och beteenden vara hopkopplade på ett sätt som gör att hjärnan kan få ihop en samstämmig berättelse. När det inte förekommer blir våra upplevelser också frikopplade från vårt beteende. Exempelvis kan någon som lider av schizofreni bli förvånad över vad som händer när vederbörande kittlar sig själv.

Trots våra komplicerade hjärnor är vi samtidigt enligt Lindenfors i vissa avseenden programmerade med färre färdigheter än djur. Många djur föds med olika typer av färdigheter medan, som Lindenfors uttrycker det, "människans tid av hjälplöshet är ovanligt lång". En del grundläggande funktioner föds vi visserligen med. De är inprogrammerade i våra hjärnor. Vi kan andas och ta in näring direkt efter födseln,

men där tar det mer eller mindre slut. De flesta djur däremot tycks ha fler funktioner inprogrammerade. En del börjar tidigt jaga instinktivt, andra äter instinktivt gräs i stället för att äta andra djur. Just myror är något som återkommer som exempel i boken både när det handlar om att bygga stackar, men också om förmågan att utforska omgivningen runt stacken. Jämförelserna ger en uppfattning om att den mänskliga hjärnan av olika anledningar har möjligheten eller förmågan att lära sig allt möjligt och utvecklas inte minst när det kommer till abstraktions- och organisationsförmågan.

DET ÄR VÅR abstraktionsförmåga som framför allt gör det möjligt för oss förstå språk och sammanställa meningar. Lindenfors exemplifierar med att en schimpans som tränats i flera år visserligen kan skilja mellan orden hålla, mjölk och juice, men inte mellan att "hålla juicen i mjölken" eller "hålla mjölk i juicen". Men det är också organisations- och abstraktionsförmågan som gör att vi kan betala och handla genom en överenskommelse om vad mynt och sedlar eller siffror i digitala bankkonton har för värde.

Hjärnans förmåga att ta in information och bearbeta den innebär också att vi förändrar attityder. Det innebär att vårt känslsystem påverkas. Vad vi tidigare kan ha upplevt som fel eller omoraliskt kan vi vänja oss vid att tycka är rätt och riktigt. Det sker enligt Lindenfors sannolikt genom en interaktion mellan hjärna och kropp. Uppfattning att något är fel eller motbjudande är kopplat till det författaren kallar för ett "äckelsystem", vilket innebär att omoraliska handlingar inte bara uppfattas som fel utan också som smutsiga eller äckliga. Som exempel lyfts tidigare uppfattningar om homosexualitet fram. I och med att homosexualitet blev alltmer accepterat anpassades också attityderna och kroppens reaktioner till det nya tillståndet.

Ny information uppdaterar helt enkelt vår hjärna både medvetet och omedvetet. I det finns det också enligt författaren en kulturell komponent som kan lära oss att vara rädda för sådant som inte ens existerar, såsom spöken eller häxor. På så vis kan människor ta emot intryck av samhället som leder till att samhällsnormer antas på ett sätt som gör att människan upplever sig vara en del av dessa normer. Ett ganska vanligt exempel som Lindenfors tar upp är hur olika normerna för gott bordsskick är i olika kulturer. I det avseendet är normerna helt enkel inlärd.

DET AVSNITT i boken som jag mest såg fram emot att läsa var det om kulturell

evolution, det vill säga hur och varför vårt beteende förändrats. Varför har vi sökt oss till städer och slutat jaga och leva under ständig förflyttning? En av förklaringarna till att vi utvecklas är att vi får fler intryck. Ny kunskap bygger alltid på gammal kunskap. Det i sin tur kan också innebära att folkgrupper som isoleras från omgivningen eller ges färre intryck utifrån till och med kan förlora förmågan att göra sådant

”Något liknande upplevde jag i ett långt resonemang om arv och miljö där begreppet 'heritabilitet' ständigt återkommer för att förklara i vilken utsträckning olika komponenter påverkar oss. Hur mycket jag än läser så förstår jag inte vad heritabilitet egentligen innebär.”

som kan anses vara en del av den egna kulturen. Ett exempel som beskrivs i boken är vad som hände när de tasmanska aboriginerna skildes från de australienska på grund av att havsnivån höjdes. De ledde till att handel mellan dem avslutades och intryck och erfarenheter som kunde fås från fastlandet försvann. I början på 1800-talet hade befolkningen på Tasmanien förlorat förmågan att skydda sig och jaga.

Men vad som gör att vi väljer det ena intrycket, men inte det andra när vi har enorma möjligheter att välja vet vi dock inte lika mycket om. Förmodligen är det kopplat till hur informationen påverkar oss. Om informationen kan leda till att vi överlever lättare och blir mer attraktiva är sannolikheten tydligen också större för att informationen ska få bättre spridning.

Orsakerna som avgör varför vi blir som vi blir delas enligt författaren in i tre kategorier: *genetiska faktorer*, vilket är de vi får från vårt biologiska arv, *delade miljöfaktorer*, vilket är kopplat till exempelvis hur våra föräldrar betar sig mot oss när vi är barn eller hur familjens ekonomi varit under vår uppväxt, vilket också påverkar alla barn i en syskonskara samt *icke-delade miljöfaktorer*, sådant som upplevs utanför familjen. Syskon kan gå i olika skolor och ha helt olika umgängen utanför skolan.

Men där någonstans förlorar Lindenfors mig med rader av begrepp och forskningsrön som jag inte riktigt klarar av att följa, även om jag hoppas att han så här långt tycker att jag något så när har förstått det han beskriver. Ett exempel är ett långt resonemang om arv och miljö där begreppet "heritabilitet" ständigt återkommer för att förklara i vilken utsträckning olika komponenter påverkar oss. Hur mycket jag än läser så förstår jag inte vad heritabilitet egentligen innebär. Naturligtvis kan det bero på att jag inte är tillräckligt intelligent för att förstå Lindenfors förklaringar. För någon annan är det kanske solklart. Med den känslan läste jag dock ganska stora avsnitt av boken. Men så kom en god vän till mig på besök, en litteraturvetare som kanske också tillhör den kategori som Lindenfors vill nå med sin bok. Intrasserat började han bläddra i boken som låg framme. Men plötsligt frågar han vad "regurgitera" betyder. Begreppet förekommer i ett av författarens avsnitt om myror och jag behövde själv slå upp det. Visserligen är det bara ytterligare en person som inte förstått ett begrepp i boken, men nu var jag i alla fall inte längre ensam om det.

BOKENS BRIST BLIR således ur mitt perspektiv att Lindenfors har kvar för mycket av fackspråk om målsättningen är att nå ut till fler läsare. Exempel på olika forskningsmetoder och undersökningar avlöser varandra i en omfattning som gör att det ibland blir svårt att hänga med. Det är absolut ambitiöst och bra på många sätt. Det visar att Patrik Lindenfors verkligen kan sitt ämne och för den som på något sätt anknyter till ämnet är det förmodligen intressant att ta del av. Men då blir det å andra sidan svårare att nå ut till en bredare läsekrets. På sina håll kommunicerar författaren direkt med läsaren på ett avspänt och inbjudande sätt, som ger intryck av att han har just ambitionen att nå läsare som jag. Men ganska snabbt återgår boken till ett specifikt språk eller en specifik begreppsapparat. Dessutom tillför den mängd av forskning som räknas upp egentligen inte mycket mer än att bevisa att mycket är komplicerat och kan betraktas utifrån olika perspektiv, men så är det ju med det mesta.

Det är synd. För det finns långa avsnitt som är lättare att följa och verkligen väcker nyfikenhet och lust till fortsatt läsning för att ta del av den rika kunskap som författaren uppenbarligen besitter.

• Eli Göndör är fil. dr religionsvetenskap med inriktning mot islamologi och Mellanöstern, verksam vid Timbro och Göteborgs universitet.